

«La infinitat de pobles que aplega». Pobles i identitats locals al Vallès d'ahir i d'avui

Diego Sola i Garcia (doctor en Història. Universitat de Barcelona)

61

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 61-87

Resum: En un món caracteritzat per l'impacte de la globalització, la interconnexió i la possible pèrdua de trets significatius de les identitats locals, la reivindicació del pes històric d'aquestes identitats esdevé necessària per preservar una realitat que ha construït la nostra societat. Aquest article estudia de manera panoràmica l'existència, l'evolució i la continuïtat de pobles i identitats locals al Vallès, seleccionant-ne alguns casos particulars que ajudin a identificar categories de pobles agregats i entitats inframunicipals. Es tracta de veïnats, parròquies i localitats que no han arribat a l'actualitat amb una estructura de govern autònoma, però que han contribuït decisivament a teixir la xarxa comarcal de pobles, viles i ciutats. L'estudi analitza el Vallès en la seva totalitat com a comarca natural, una comarca que ha assistit, en els darrers temps, a la invenció de noves identitats locals sense antecedents històrics, cosa que prova la vitalitat i mobilitat de les realitats locals.

Paraules clau: Vallès, pobles, veïnats, identitats locals.

Abstract: In a world characterized by the impact of globalization, interconnection and the possible loss of significant features of local identity, claiming the historical significance of these realities becomes necessary in order to preserve a fact that has built up our society. This article discusses the existence, evolution and continuity of local towns and identity in the Vallès region in a panoramic way, highlighting some cases that help to identify different categories of non-independent towns. These are neighbourhoods, parishes and places that have reached the present day without having an independent governance structure, but have contributed decisively to weaving a regional network of villages, towns and cities. The study analyses the Vallès in its entirety as a natural region. A region that in recent times has seen the invention of new local identities without historical precedents, which proves the vitality and mobility of local realities.

Keywords: Vallès, towns, neighbourhoods, local identity.

Data de recepció: gener 2017; versió definitiva: febrer 2017.

Amb això volem dir que Granollers és una ciutat coneguda i, per tant, de prestigi. ¿A què obeeix aquest prestigi, i per què el seu nom ha fet tant de camí? Al nostre entendre, obeeix a la seva història, al seu amor a la terra, a l'abnegació que posa a treballar-la, a les seves festes, fires i mercats tradicionals, a la infinitat de pobles que aplega al seu entorn, al caràcter franc dels seus habitants i, finalment, a la seva situació avantatjosa al mig del fecund, divers i prenedor Vallès.¹

Ferran Canyameres, 1959

62

1. Introducció

La cita que dona títol a aquesta ponència no fa realment referència a la comarca del Vallès, sinó a una part. En la seva exhaustiva i alhora evocadora monografia *El Vallès (vigor i bellesa)*, l'escriptor Ferran Canyameres (1898-1964), nascut en un d'aquells antics pobles vallesans que perdrien la seva independència durant les primeres dècades del segle XX, parla del territori que circumda la vila de Granollers. El descriu com un espai divers, prolixament poblat de viles. La seva percepció, d'un territori fecund en pobles i termes, no era gaire diferent d'aquella que, només uns anys enrere, havia plasmat Antoni Gallardo (1889-1942) en la seva valuosa contribució «Del Mogent al Pla de la Calma» al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. En parlar del poble de Samalús, Gallardo va recórrer a una descripció morfològica molt recurrent en la seva infatigable ruta per aquest tros de Vallès: «població escampada, com les altres que hem visitat...».² Escampada. Aquesta ha estat la realitat mil·lenària de la comarca del Vallès. És la realitat de les terres de la Catalunya Vella, hereva dels models de poblament definits per comtes, bisbes i abats a finals del primer mil·lenni. Com a resultat, un territori petit capaç d'encabir un mosaic molt extens, molt fragmentat, d'unitats i entitats de població. Avui, les dues comarques administratives que divideixen el Vallès apleguen un total de 66 municipis, però els noms d'aquestes viles i ciutats són només una part del conjunt de denominacions geograhicohistòriques de la nostra comarca: només en antics pobles avui no independents, parròquies i altres entitats de caràcter local, a l'esmentada quantitat cal sumar-hi una setantena més de noms que han construït la identitat local vallesana.

Aquesta ponència és una visió panoràmica però primerencament sistemàtica en la identificació —una proposta d'identificació— i presentació de la diversitat d'entitats, pobles i identitats locals que han afaïçonat el territori

¹ F. CANYAMERES (1961), p. 13.

² A. GALLARDO (1938) (II), p. 156.

i la història vallesana fins a l'actualitat i que, al costat de la centralitat i contribució dels municipis, permet observar el mapa comarcal més enllà de les rígides, però històricament mòbils i permeables, fronteres administratives. El treball té el seu origen en el dossier «Pobles que van ser» (*Vallesos. Gent, terra i patrimoni*, núm. 7) que, a proposta de Vicenç Relats i Ramon Vilageliu, vaig coordinar el 2014. El Dr. Jaume Dantí (a qui agraeixo les seves aportacions en la lectura d'aquest treball), molt amablement, va proposar-me ara fa uns mesos preparar aquesta ponència, que m'ha permès endreçar materials i fonts per tal de repensar el nostre Vallès de pobles que van ser a la llum de les continuïtats històriques i la seva plasmació en la documentació, la bibliografia i la cartografia, resultat que presento en les pàgines següents. El meu agraïment al Centre d'Estudis de Granollers per l'oportunitat que em brinda de presentar i poder continuar el meu treball.

2. El territori i la categorització de pobles i entitats locals

Territori

Ferran Canyameres havia nascut, efectivament, en un poble independent vallesà que, al llarg de la vida de l'escriptor, va perdre la seva independència municipal. Com explica ell mateix a l'obra que el va fer guanyador del Premi Pere Maspons i Camarasa de l'any 1959, «l'any 1904 el poble de Sant Pere de Terrassa i el seu terme van ésser agregats a Terrassa, d'on estava separat per la profunda torrentera de Vallparadís».³ Que les fronteres locals eren ja en aquells temps una qüestió ben seriosa ho prova la divertida anècdota que Canyameres recull a la seva monografia sobre la comarca vallesana: a Matadepera, limitrof amb Sant Pere de Terrassa, «el rector no volia batejar les criatures d'una casa de l'extrem del carrer perquè pertanyia a Sant Pere de Terrassa».⁴ L'agregació de Sant Pere, com s'explicarà, obef a un context, el de la industrialització d'una vella comarca de tradició rural, que canvià per sempre el mode d'ocupació del territori i la seva demografia.

L'àmbit geogràfic d'aquest treball és, naturalment, el Vallès. El Vallès com a regió i comarca natural dividida en dues comarques administratives en la Ponència de Territori aprovada per la Generalitat de Catalunya l'any 1936. Aquesta divisió partia de la proposta del geògraf sabadellenc Pau Vila (1881-1980), el pare de la divisió comarcal de la Catalunya contemporània. Segons la proposta de Vila, «per la seva densitat de població, més que per la seva

³ F. CANYAMERES (1961), p. 207.

⁴ *Ibid.*, p. 241.

extensió, dividim aquesta comarca natural en dues parts». I hi afegia: «Altrament no és pas cosa nova, puix tant els comarcals com els coneixedors d'aquesta terra tenen plena consciència de la divisió. De la part occidental deixem fora la franja riberenca del Llobregat per raó de les comunicacions ferroviàries.»⁵

Justificació

64

Pel que fa a l'àmbit d'estudi, el treball vol donar valor a la importància, en aquests temps de globalització, interconnexió i interdependència, de les identitats locals, centrant-nos, concretament, en les d'aquells pobles, veïnats i entitats locals que no sent avui realitats administrativament autònomes, han tingut o tenen una consciència del que han estat i són. La ponència és una proposta d'estudi i aproximació a una temàtica vasta, extensa, que requereix incorporar en el futur altres instruments d'estudi —enquestes i altres eines de camp de l'àmbit de la sociologia— per tal de reconstruir l'atapeïda xarxa de pobles que *van ser* del Vallès així com les seves identitats.

Per què les identitats locals i per què unes identitats locals, podríem dir, inframunicipals? Quan parlem d'antics pobles i entitats locals parlem, sobretot, d'un model de poblament rural en una comarca històricament rural. Identitats rurals que han trobat grans dificultats de pervivència en una comarca excessivament urbanitzada i industrialitzada. L'absència i la desconexió, cada vegada més important, d'aquell patrimoni històric que és la identitat rural en les darreres dècades han tornat a posar de relleu la seva importància, no exempta de problemàtiques. Tal com els professors Peter Groote, Paulus Huijgen i Tialda Haartsen, de la Universitat de Groningen (Països Baixos), expliquen en el seu estudi *Claiming rural identities*, «les estratègies de la política europea i nacional sovint intenten enfortir la identitat regional per la conservació i gestió del patrimoni local, incloent paisatges i productes regionals "autèntics". No obstant això, un altre significat de la paraula "identitat" en la política rural és encara més conservadora en el seu caràcter: els que ja estan vivint feliços al camp de vegades assenyalen la importància de la preservació de les identitats locals, simplement per tal d'impedir que altres persones exerceixin el dret a gaudir també d'aquestes identitats».⁶

No som lluny, doncs, de les problemàtiques abordades en la ponència de Josep Font i Olga Llobet presentada al Centre d'Estudis de Granollers el 2012 sota el títol «El *boom* de l'ocupació del territori al Vallès Oriental des de

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 61-87

⁵ P. VILA (2005), p. 112.

⁶ T. HAARTSEN, P. GROOTE i P. HUIJGEN (2000), p. 2.

la percepció dels protagonistes».⁷ En aquest treball, es palesa la profunda transformació d'una comarca que ja no pot ser considerada rural, però que, en canvi, veu el naixement, amb la propagació del fenomen de les urbanitzacions, d'uns nous valors que lliguen aquest estil de vida fora de la ciutat –però en entorns profundament urbanitzats– amb una cultura falsament «de poble»: la llibertat, la natura, la tranquil·litat. Estil de vida, però, que no arrela en el sentit de la comunitat: «No ens hem integrat amb la gent del poble ni tenim ganes de fer-ho», declara una de les persones entrevistades a l'estudi, migrades a una urbanització d'un municipi vallesà de tradició rural.⁸

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 61-87

Tanmateix, que l'entorn local esdevé un espai d'identificació cabdal ho proven alguns estudis estadístics com ara la *World Values Survey* (WVS) de la Universitat de Michigan (Estats Units), considerada una de les enquestes de mostra més àmplia i de més representativitat al món. Analitzant els canvis en els comportaments socioculturals de les persones, la WVS estima que un 51% de la població mundial s'identifica en primer terme amb el seu poble o comarca.⁹

Què entenem per poble?

Per a l'estudi desenvolupat en aquestes pàgines, un poble és definit com una comunitat de persones que s'apleguen entorn d'un centre comú, però sobretot una comunitat de persones que tenen un nexa d'identificació comú fort en aquell espai on viuen, una comunitat que, confrontant la seva identitat amb les del voltant s'autodefineix en prendre consciència de la seva pròpia identitat enfront de les altres. Com que les identitats les conformen les persones, la seva història i la seva realitat geogràfica, i no els decrets administratius o les realitats jurisdiccionals, les identitats són vives i estan en moviment.

Els pobles i entitats locals aquí presentats van viure (o ho continuen fent, en alguns casos) sota dinàmiques socials pròpies i espais comuns i compartits que propiciaven relacions de veïnat. Pertinença i veïnat són els factors clau de la identitat local. L'església parroquial ha estat tradicionalment –i en la pràctica totalitat dels casos– aquest espai de socialització, però filant prim no totes les entitats aquí estudiades en tenien (com és el cas del veïnat dispers de Valldoríolf, la quadra de Mogoda o l'antic terme de la Vallcomdal...). Les parròquies, com a demarcacions territorials eclesiàstiques, han estat a casa nostra la base per a la creació dels municipis moderns, en tant que

⁷ Publicada a J. FONT i O. LLOBET (2013), p. 15-49.

⁸ *Ibid.*, p. 43.

⁹ Els diversos índexs són consultables a WVS Database, <www.worldvaluessurvey.org> [Darrera consulta: gener de 2017].

aglutinadores de veïnats (i pobles) al seu voltant, però aquestes estructures s'han juxtaposat a les civils i jurisdiccionals, com s'explica en l'apartat següent. La completa relació d'entitats locals no municipals compilades en l'annex del treball s'ha construït a partir de diverses fonts, principalment les fonts cartogràfiques que assenyalen en els diversos mapes els nuclis de població al Vallès al llarg dels segles així com les fonts documentals que recullen el vast llegat parroquial de la regió.¹⁰

3. Organització local del territori al llarg del temps

Per entendre la naturalesa sociohistòrica d'aquests pobles cal considerar breument la complexa evolució del mapa municipal de Catalunya al llarg de la història. Un poble, un municipi i una parròquia, per esmentar només tres conceptes que categoritzen espais socials i històrics amb una ubicació geogràfica concreta, no són el mateix. Si considerem que un poble és una agrupació de veïns vinculada a un territori, units per uns llaços socials i culturals i una identitat compartida al llarg de la història, arribarem a la conclusió que, efectivament, el Vallès és una comarca de molts pobles, molts més que municipis. El municipi, en canvi, respon a una realitat politicoadministrativa: és aquella circumscripció administrativa organitzada en un ajuntament encarregat de gestionar, en les competències que se li reserven, el territori i els seus recursos. Les Franqueses és un cas paradigmàtic al Vallès Oriental de municipi que aplega diversos pobles: un sol ajuntament per diverses entitats poblacionals i històriques, com són Marata, Llerona, Corró d'Amunt i Corró d'Avall.

La parròquia defineix, en canvi, una circumscripció no de naturalesa administrativa civil sinó eclesiàstica. És la unitat territorial bàsica de l'Església, amb centre en una església parroquial, regida per un rector. Moltes de les parròquies fundades en època medieval han estat l'origen històric i territorial de molts municipis moderns: els termes parroquials van definir unes fronteres, uns límits¹¹ i, en endavant, condicionarien les agrupacions de tipus veïnal que es formarien per la seva pertinença a aquell territori comú. Aquestes agrupacions eren les universitats, inicialment constituïdes com a corporacions i més endavant, en alguns casos, dotades d'estatus jurídic propi. En origen, la *universitas* era la totalitat, el conjunt de veïns d'una vila o d'una parròquia i, com a òrgan reunit, aplegava tots els caps de casa. Algunes

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 61-87

¹⁰ A l'Arxiu Diocesà de Barcelona es conserven els següents arxius parroquials (o una part d'ells) d'entitats locals històriques no municipals del Vallès: la Batllòria, Bigues, Corró d'Amunt, Corró d'Avall, Gallecs, Llerona, Marata, Montnegre, Sant Esteve de Palauts, Sant Martí de Sorbet de Cavall Sobirà (actual església parroquial de Viladecavalls), Sant Feliu del Racó, Sant Julià d'Altura, Sant Pere de Reixac, Santa Agnès de Malanyanes, Santa Susanna de Vilamajor, Olzinelles, Palou, Samalús i Vilardell.

¹¹ Vegeu l'exemple de Parets en l'acta de consagració de la seva parròquia, l'any 904, document estudiat per J. VILAGINÉS (2004). Sobre l'articulació territorial del Vallès Oriental, vegeu J. VILAGINÉS (1988) i (2001).

d'aquestes universitats, com la de Granollers, alliberada definitivament l'any 1418 de la seva subjecció feudal al senyor de la Roca, van acabar prefigurant la noció futura de municipi, actuant com el govern de la vila i amb elecció dels seus propis representants. De fet, com ha estudiat a bastament el Dr. Josep Maria Font i Rius,¹² els orígens del municipi català es troben en el segle XIII, quan òrgans de representació municipal com el de la ciutat de Barcelona van néixer i començaren el seu propi camí a l'empara de la jurisdicció reial, que, mitjançant privilegi, concedí a determinades viles un estatus especial que els atorgava «certa capacitat per regir-se dins d'una esfera d'acció supeditada a un poder superior (autonomia)».¹³ Encara que, en efecte, les societats d'Antic Règim presenten un «conegut polimorfisme de règims jurídics, (...) la juxtaposició d'estructures territorials (...)»,¹⁴ i no existint, efectivament, una organització plenament harmonitzada del territori tal com es concep avui dia, la realitat municipal va anar forjant-se des d'aleshores a la llum dels privilegis concedits per la monarquia i l'organització, cada vegada més complexa, de les corporacions locals existents i els seus propis sistemes de representació.

En l'organització territorial de l'Antic Règim la unitat clau eren els termes jurisdiccionals (de propietat reial, baronial o eclesiàstica, en funció de qui era el senyor de la terra), al capdavant de la qual hi havia el batlle, que no hem de confondre amb l'ús actual que donem al mot (alcalde) sinó que, en realitat, es tractava d'un administrador dels béns, de la terra i de la justícia d'aquell senyor jurisdiccional. Podem dir, doncs, que les parròquies van definir les fronteres de la majoria de municipis que avui coneixem, mentre que el desenvolupament d'estructures corporatives, algunes amb privilegi d'autonomia sobre el seu territori (en matèria fiscal o urbanística), ja havien nascut a l'edat mitjana. Al segle XVIII, ja dins del règim borbònic, s'introduiria la noció d'ajuntament, i més tard, ja entrat el segle XIX i en plena construcció de l'estat liberal, va homogeneïtzar-se la divisió local del territori en l'estructura municipal moderna que, amb les ulteriors transformacions, ha arribat fins als nostres dies.

Els casos que apareixen en aquest treball, doncs, responen a pobles –entitats i localitats– que tenen origen en antics termes jurisdiccionals; d'altres –la majoria–, en parròquies (considerant que en molts casos uns i altres coincidien), que van forjar en el passat alguna mena d'identitat local, bé com a comunitats parroquials, bé com a habitants d'un terme, i que han arribat fins als nostres dies sense ser municipis independents.

¹² J. M. FONT I RIUS (1985).

¹³ *Ibid.*, p. 282.

¹⁴ J. BURGUENO i M. M. GRAS (1992), p. 116.

4. Selecció de casos històrics

4.1. Antics pobles amb ajuntament propi fins a la seva agregació

68

En aquesta categoria entren pobles que, dins del règim municipal de l'Estat contemporani, van disposar d'ajuntament propi fins a la seva agregació en les primeres dècades del segle XX. Podem esmentar dos casos paradigmàtics a cada un dels dos Vallesos administratius: Sant Pere de Terrassa, al Vallès Occidental, i Palou, al Vallès Oriental.

Sant Pere de Terrassa fou creat municipi pel rei Carles IV l'any 1800 segregant-lo de l'antiga universitat forana de Terrassa, que aplegava la població de les parròquies perifèriques de la vila de Terrassa (concretament, Sant Pere de Terrassa, Sant Julià d'Altura, Sant Quirze de Terrassa, Sant Vicenç de Jonqueres, Santa Maria de Toudell i Sant Martí de Sorbet). Tal com explica Vicenç Ruiz en el seu estudi sobre el fons documental de l'Ajuntament de Sant Pere de Terrassa, la constitució de Sant Pere com a municipi interessava sobretot als hisendats del poble, «ja que els permetria aprofitar les competències municipals en diverses matèries al seu favor».¹⁵

A finals del segle XIX, però, la situació política havia canviat molt al repaís de Barcelona, en ple procés d'industrialització, amb la consegüent organització dels moviments obrers i un creixent clima de conflictivitat. A les eleccions municipals de 1903 els republicans van guanyar l'ajuntament santperenc i els potentats locals aviat posaren en marxa la maquinària legal i administrativa per dissoldre el consistori a través d'una partició del terme i una agregació al municipi de Terrassa, d'una banda, i de Sabadell, de l'altra.¹⁶ La nova configuració de les fronteres municipals la van pactar els diputats republicans Francesc Pi i Arsuaga (elegit representant per la circumscripció de Sabadell a les Corts espanyoles en nom del Partit Republicà Democràtic Federal, que havia fundat el seu pare, Pi i Margall, segon president de la Primera República) i el conservador Alfons Sala i Argemí (diputat per Terrassa en representació del Partit Conservador i futur comte d'Ègara). Tots dos polítics vallesans van presentar conjuntament una proposta de Llei a les Corts el juliol de 1903 per repartir el terme municipal de Sant Pere entre Sabadell i Terrassa. Al darrere del pacte hi havia un mutu interès de preservar les seves respectives actes de diputat. Sant Pere formava part de la circumscripció del conservador i monàrquic Sala i el seu terme municipal incloïa el poble de la Creu Alta, cada vegada més decantat cap a opcions republicanes. Pi i Arsuaga veia amb la incorporació de la Creu Alta a Sabadell un reforçament

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 61-87

¹⁵ V. RUIZ GÓMEZ (2004), p. 34.

¹⁶ *Ibid.*, p. 35.

de les seves expectatives electorals, perquè engreixava el graner de vots republicans de la circumscripció sabadellenca, mentre que Sala i Argemí es treia de sobre, des de Terrassa, un bon grapat d'opositors a les urnes.

Finalment, el 5 d'abril de 1904 el municipi de Sant Pere de Terrassa desapareixia; una part s'incorporava a Terrassa i l'altra, corresponent a la Creu Alta, a Sabadell.¹⁷ Avui, Sant Pere i la Creu Alta són barris integrants del continu urbà de les dues capitals del Vallès Occidental, però en origen foren pobles d'una forta identitat local crescuts a l'entorn de les seves parròquies fundacionals: l'església de Sant Pere, en el conjunt de l'antic bisbat d'Ègara fundat en època tardoantiga, Sant Vicenç de Jonqueres i Sant Julià d'Altura.

Per la seva banda, Palou és, al Vallès Oriental, el cas homòleg al santperenc d'antic municipi agregat que ha mantingut una forta identitat i tota la seva consciència de poble. Sant Julià de Palou va ser municipi independent fins l'1 de gener de 1928, el dia que va passar a integrar-se al terme municipal de Granollers. L'agregació de Palou obeí a necessitats de tots dos municipis, però especialment de Granollers, que a finals de la dècada de 1920, era el municipi territorialment més petit de tota la comarca, amb poc menys de 5 quilòmetres quadrats de terme. En previsió d'un futur creixement urbanístic i industrial, Granollers va veure en l'extens terme de Palou, de gairebé 10 quilòmetres quadrats, la seva via de creixement. Per la seva banda, els palouencs eren ben conscients que, ja des de molts anys enrere, molts dels serveis eren oferts –i sostinguts– per Granollers.

Un cop agregats, però, les temptatives *separatistes* de Palou van ser molt primerenques. L'Arxiu Municipal de Granollers custodia una petició formal registrada per un grup de veïns de Palou que, ja el 1932, només quatre anys després de fer-se efectiva l'agregació a Granollers, demanaven tornar a ser un municipi independent.¹⁸

En el moment de deixar de tenir ajuntament propi, Palou tenia uns 500 habitants (Granollers era, aleshores, una ciutat d'uns 12.000 habitants). La primera menció de Palou com a terme parroquial és de l'any 924, durant el govern del comte Sunyer de Barcelona: a la documentació apareix amb el topònim llatí *Palatiolo*.¹⁹ Un topònim no gaire diferent d'altres de ben propers, com ara *Palatio Aries* (Palaudàries, literalment, 'castell o palau de moltons'). El mot, doncs, podria potser fer referència, en el llatí medieval, a l'existència

¹⁷ Per conèixer les circumstàncies històriques de l'agregació múltiple, vegeu els articles de M. CAMPS (2014) i L. PINYOL (2014).

¹⁸ Arxiu Municipal de Granollers, Fons Ajuntament de Granollers: expedient d'un grup de veïns de Palou que demanen separar-se de Granollers, 1932.

¹⁹ A. GALLARDO (1938) (I), p. 79.

d'algun castell o casa forta. Ens trobem, doncs, davant d'un poble mil·lenari, independent fins fa només 90 anys (aquest any 2017 fa exactament nou dècades de la votació consistorial que va decidir el futur de Palou a Granollers), amb una història tan rica com desconeguda.²⁰

Entre les singularitats, destaca el fet que, com altres poblacions del Vallès, Palou disposava de terres que eren propietat de l'Orde dels Templers. Els cavallers templers van ser fundats a Jerusalem el 1119 per nobles francesos que, en el temps de les Croades dels regnes cristians europeus a Terra Santa, tenien per objectiu protegir els pelegrins que visitaven els Sants Llocs. Amb el temps van convertir-se en un dels ordres militars més poderosos a Europa, posseïdors d'extenses propietats arreu del continent, com per exemple, a Palou.²¹ La gran comanda templera al Vallès, però, era a Palau-solità, antic poble (i avui municipi amb Plegamans) que comparteix una part del topònim original amb Palou o Palaudàries: *Palatio Salatan*.

Un cas diferent, però que pot entrar en la categoria d'antic poble amb ajuntament propi fins a la seva agregació, és el de localitats que van pertànyer a municipis avui dissolts. Algunes d'aquestes localitats van esdevenir caps d'aquests municipis. Aquesta és la història de la Batllòria, fins al 1927 cap del municipi de Montnegre, que incloïa també el terme de Fuirosos. Avui és una localitat dins del terme de Sant Celoni, regida per un consell de poble. Ferran Canyameres ja esmentà la peculiaritat del territori celoní i els seus nuclis dispersos: «Fuirosos i la Batllòria, caserius que li són agregats, li porten [a Sant Celoni] reforç pagès, tresquen entre torrenteres i rierols i al seu compàs, fidels a la tradició de la contrada en totes les seves expressions vitals, per bé que gelosos d'independència.»²² Les paraules de Canyameres no poden ser més oportunes pel que fa al cas batllorienc: fa uns anys es va posar damunt la taula la possibilitat de reforçar l'autonomia local creant una entitat municipal descentralitzada (parlarem d'aquesta figura administrativa en el següent bloc) que donés als seus veïns un govern de proximitat al seu propi terme. La mesura, però, va ser desestimada per inviabilitat econòmica.²³

²⁰ Vegeu P. Monja (2014). L'agregació de Palou no va ser l'única. Per satisfer les necessitats de creixement urbanístic de Granollers, defensades, entre d'altres, per l'industrial i polític local Francesc Torras i Villà, es va procedir a segregat el nucli del Lledoner de les Franqueses per ampliar el terme septentrional de la ciutat. Vegeu M. SUNYOL (1991).

²¹ Vegeu J. VILAGINÉS (1990) i J. MIRET I SANS (1910), p. 278.

²² F. CANYAMERES (1961), p. 120.

²³ J. L. ERAS (2007).

Si observem els canvis administratius i de fronteres municipals veurem que la història vallesana dels darrers dos-cents anys ha estat d'una gran transformació i mobilitat: són ben nombrosos els casos de pobles municipi que han estat agregats: Bell-lloc a la Roca (1836), Marfà a Castellcir (1845), Santiga a Santa Perpètua de Mogoda (1847), Sant Pere de Terrassa i la Creu Alta a Terrassa i Sabadell (1904), Montnegre –amb la Batllòria, Fuirosos, Vilardell i Olzinelles– a Sant Celoni (1928) o Palou a Granollers (1928). Tanmateix, el mapa vallesà també ha experimentat el procés invers: el de la segregació. Nous municipis s'han format en l'actual període democràtic, com ara Vilanova del Vallès (1981), segregat de la Roca, o Badia del Vallès (1994), segregat de Barberà i Cerdanyola del Vallès.

4.2. Pobles disseminats sense independència municipal

Al bell mig del Vallès, a la frontera de les dues comarques administratives, Gallecs esdevé un cas clar d'antiga parròquia rural, caracteritzada per un poblament de masos dispersos amb un nucli principal a l'església parroquial. Gallecs no va ser mai un terme jurisdiccional independent, però des de l'edat mitjana i fins a l'actualitat ha estat un poble rural de forta identitat local.

L'origen de Gallecs, un petit país de conreu, boscos i praderies, està documentalment lligat amb les primeres passes de la parròquia de Parets. El lloc de Gallecs és esmentat l'any 904 a l'acta de consagració de l'església parroquial de Sant Esteve de Parets del Vallès. La parròquia de Santa Maria és registrada documentalment des de l'any 1008. L'any 1385 fou creada la universitat que aplegava la població de Parets, Mollet i Gallecs, i al segle XV, la parròquia de Gallecs va passar a ser sufragània de les parròquies veïnes (al llarg dels segles següents, de Sant Esteve de Parets, Sant Genís de Plegamans i Sant Vicenç de Mollet), i va perdre el rector propi. Agregat definitivament a Mollet amb la creació del municipi modern al segle XIX, Gallecs va esdevenir a la dècada de 1970 un referent de lluita comunitària quan el govern franquista va expropiar el conjunt de l'antic terme rural per construir una ciutat dormitori de 130.000 habitants. Va ser la mobilització de la gent, no només de Gallecs sinó de molts altres indrets de la comarca, que va aturar aquest projecte, coincidint amb l'arribada dels ajuntaments democràtics a partir de 1979.²⁴

Un cas històric de pobles amb origen parroquial, com el de Gallecs, sense organització de govern pròpia és el de les localitats integrants de les Franqueses del Vallès, municipi que no és un poble en si mateix sinó una agrupació de quatre entitats històriques: Corró d'Amunt, Marata, Llerona i Corró d'Avall, les quatre parròquies d'origen medieval de l'actual municipi. Com el seu nom indica, les Franqueses va néixer com una agrupació de terres

²⁴ Vegeu J. GORDI (2003).

lliures en una concessió de privilegi del comte de Barcelona Berenguer Ramon I (1025). Els habitants dels termes franquesins es reunien en consell en diversos indrets, un dels quals, com ha descobert Josep Cardús, era la torre de Seva de Marata.²⁵ Del conjunt d'entitats recollides en l'annex d'aquest treball, la de Marata és la de menció més antiga, de l'any 895.

5. Pobles *anacrònics*, avui

72

Un dels aspectes que rellança la qüestió dels pobles i que, potser, dóna certa actualitat al tema aquí presentat, és l'existència, en el nostre marc administratiu municipal d'avui, de la figura dels consells de poble. Dissenyada amb l'objectiu d'apropar l'administració local a localitats separades del nucli principal del seu terme municipal, l'eina dels consells de poble neix a l'empara de la Llei municipal i de règim local de Catalunya de 2003, que proposa, en el seu article 62, que «(...) es poden crear òrgans de participació sectorial en relació amb els àmbits d'actuació pública municipal que per llur naturalesa ho permetin, amb la finalitat d'integrar la participació dels ciutadans i de llurs associacions en els assumptes municipals».²⁶

Tot i que la llei no esmenta directament el nom *consell de poble*, aquesta ha estat la fórmula més comunament triada per anomenar aquells «òrgans consultius i de participació» que s'han creat *ex novo* per a nuclis locals que són només una part del terme municipal a què pertanyen, nuclis habitualment amb una certa trajectòria d'associacionisme veïnal al darrere que justifica la formació d'una entitat de naturalesa inframunicipal on relacionar-se com a col·lectivitat amb l'ajuntament del municipi del qual formen part. A aquests òrgans vinculats a les esmentades realitats socials i geogràfiques no municipals, s'han sumat consells de poble d'abast sencerament municipal concebuts com a òrgans de participació del conjunt de la població d'aquell municipi.²⁷ Des de l'any 2003, en què s'implementa la llei, la quantitat de consells de poble s'ha multiplicat arreu del territori català,²⁸ i també

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 61-87

²⁵ Cit. a <www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0028110.xml#anchor1a2977b4b5a85ebeddeae7da735c7d91>. [Darrera consulta: gener de 2017].

²⁶ Decret legislatiu 2/2003, de 28 d'abril.

²⁷ Al Vallès Oriental és el cas del Consell de Poble de Sant Pere de Vilamajor. En el primer article del seu reglament, assenyala: «El Consell de Poble és un òrgan consultiu i de participació que integra i recull la pluralitat de grups i interessos del poble, esdevenint l'òrgan de més àmplia representació ciutadana. Es fonamenta en el principi de responsabilitat compartida, sobre la base d'una confiança mútua entre entitats, ciutadans/es i Ajuntament. Ha de disposar d'instruments que garanteixin la seva funcionalitat, operativitat i continuïtat». En aquest cas, quan s'esmenta *el poble* és evident que s'està referint al conjunt de la població de Sant Pere de Vilamajor, que és, a més, un municipi independent.

²⁸ En no existir un registre unificat en l'àmbit català, resulta difícil quantificar el nombre de consells de poble, però una cerca cas comarcal per cas comarcal palesa la difusió d'aquest model d'ens representatiu.

al Vallès. Alguns han servit per donar a antics pobles que havien estat municipis independents, com ara Palou, un òrgan comú d'expressió ciutadana, i també a pobles de llarga tradició local –tot i que no independent–, com ara Riells del Fai. Però un fenomen absolutament nou ha estat la creació de consells de poble per a realitats locals que no entrarien en cap cas en la categoria de pobles històrics. En aquest cas, som davant de veïnats i barris de creació recent –particularment, de la segona meitat del segle XX– que han fundat noves realitats col·lectives per l'esdevenir urbanístic i, en algun cas, una identitat nova de tipus local.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 61-87

El cas més genuí al Vallès és, sens dubte, Valldoreix, que és alhora un cas diferent i especial en el mapa dels consells de poble, ja que li fou concedit un estatut inframunicipal especial en una cronologia tan primerenca com el final de la dècada de 1950. Actualment s'organitza sota l'estructura d'una entitat municipal descentralitzada (EMD), que com a ens és clarament superior en l'estructura administrativa al consell de poble, només per sota de l'ajuntament. La Llei municipal diu el següent: «Les concentracions de població que dins d'un municipi constitueixin nuclis separats es poden constituir en entitats municipals descentralitzades.»²⁹ Per a formar-se cal que una majoria de veïns del territori interessat s'hi pronunciï a favor, juntament amb l'acord de l'ajuntament del qual depèn.

Valldoreix, al terme municipal de Sant Cugat del Vallès, ha desenvolupat a la llum d'aquesta autonomia local no municipal una identitat col·lectiva molt singular: no essent un poble històric, amb l'única reminiscència d'una antiga parròquia rural –Sant Cebrià de Valldoreix– i un nom antic de terme, Aiguallonga, avui disposa de símbols propis, com ara l'escut, adoptat en un moment tan recent com l'any 2004. Seguint amb els símbols i l'adopció d'uns elements que l'identifiquin com a poble, la seu de l'EMD es troba en un edifici que rep el nom de «Casa de la Vila». És un cas clar de creació moderna de poble, un poble *anacrònic*, en el sentit que es reivindica avui com una vila sense que aquesta s'hagi format en el moment fundacional de les identitats locals vallesanes, procés que es perllonga des de finals del primer mil·lenni fins a la baixa edat mitjana.

La creació de símbols de bell nou palesa la importància de les identitats locals i la seva emergència en un context canviant com el de la Catalunya de la segona meitat del segle XX i l'inici del tercer mil·lenni. Ben a prop de Valldoreix i de Sant Cugat, un altre cas, també de localitat organitzada en entitat municipal descentralitzada: Bellaterra. El nucli va néixer com una urbanització de Cerdanyola del Vallès, amb un projecte de ciutat jardí

²⁹ Decret legislatiu 2/2003, Cit., article 79.

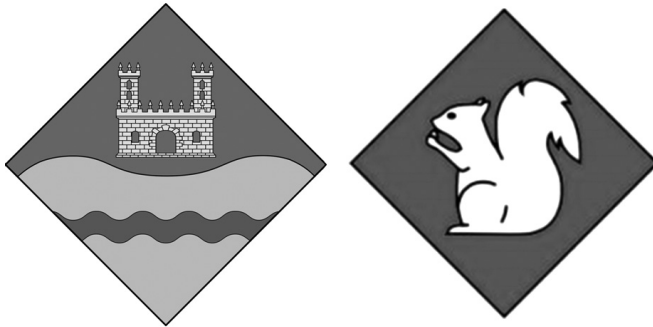

Figura 1 i figura 2. Escuts de l'entitat municipal descentralitzada de Valldoreix (esquerra) i de Bellaterra (dreta).

començat a edificar el 1929. Va organitzar-se com a EMD un cop aquest ens fou aprovat el 2008. Com Valldoreix, disposa de símbols propis, com l'escut i una bandera. Les reivindicacions veïnals de Bellaterra, però, van depassar l'àmbit comarcal l'any 2015 amb una consulta ciutadana de ressò als mitjans nacionals en què es preguntava a la població del nucli si volia constituir-se en municipi independent, amb ajuntament propi.³⁰

El desig de «ser poble» es materialitza al Vallès Oriental en casos com el de la Torreta, barri de la Roca del Vallès limítrof amb el terme de Granollers. La Torreta comparteix amb Bellaterra un origen comú: territori agrícola amb alguns masos dispersos, va esdevenir una urbanització en creixement al llarg de la segona meitat del segle passat. Una quarta part de la població del municipi de la Roca viu a la Torreta. Per la llunyania física del nucli amb el centre històric de la Roca (generat al voltant del castell homònim), i per la seva dependència en serveis, comerç i oci de Granollers, amb qui només està separat per un carrer compartit en el sector septentrional de la serra de Llevant granollerina, la Torreta ha desenvolupat unes dinàmiques col·lectives pròpies, separades de les dels seus conveïns del nucli principal de la Roca o de Santa Agnès de Malanyanes, dins del mateix terme municipal.

Després d'uns anys de lenta gestació, el 2014 el Consell del Poble de la Torreta va posar-se en marxa.³¹ Per al tema que tractem, resulta rellevant veure com la categoria de poble ha estat aplicada, un cop més, a una entitat local que no entra en la dimensió històrica del terme.

³⁰ Amb una participació del 54,57% del cens, el sí va guanyar amb el 94% dels vots. La reivindicació encara no s'ha concretat, però la formació d'un nou municipi depèn del Parlament de Catalunya, que hauria de votar-ho per majoria.

³¹ *El 9 Nou*, 18 d'abril de 2014.

6. La cartografia del Vallès i les denominacions geogràfiques històriques

Una font d'estudi clau per a l'estudi de les entitats locals i la seva representació és la cartografia. Els mapes recullen, al llarg del temps, diverses representacions del territori. Eren concebuts com a font d'informació amb finalitats polítiques, administratives i, en molts casos, militars. Un estudi dels mapes que recullen la geografia vallesana ens permet identificar molts dels termes que es recullen a la taula continguda a l'annex.

75

Ponències
 Revista del
 Centre d'Estudis
 de Granollers,
 21 (2017), 61-87

Alguns dels mapes més primerencs, com el del cartògraf holandès Willem Blaeu (1571-1638),³² pare del cèlebre autor de l'*Atlas Maior* en onze volums Joan Blaeu (1596-1673), són una precoç i valuosa mostra de com es representava la geografia catalana, i particularment la vallesana, a l'Europa de la primera meitat del segle XVII. Al mapa de Blaeu de 1642 trobem, entre altres denominacions, Corró Jussà (Corró d'Avall), Vallcàrquera (a l'actual municipi del Figueró i Montmany) o Sant Julià d'Altura (a Sabadell). El mapa presenta errors notables en la ubicació de molts termes: Santa Agnès de Malanyanes, terme parroquial històric al nord del terme del castell de la Roca del Vallès, se situa al sud. Aquests errors es reproduïxen en mapes successius: aquests nous treballs no es realitzaven amb una feina de camp sobre el territori sinó reproduint la informació continguda en cartografia anterior que circulava pel continent europeu. Així, el mapa del també holandès Nicolaes Visscher (1618-1679) recull la mateixa toponímia i ubicació en el seu mapa

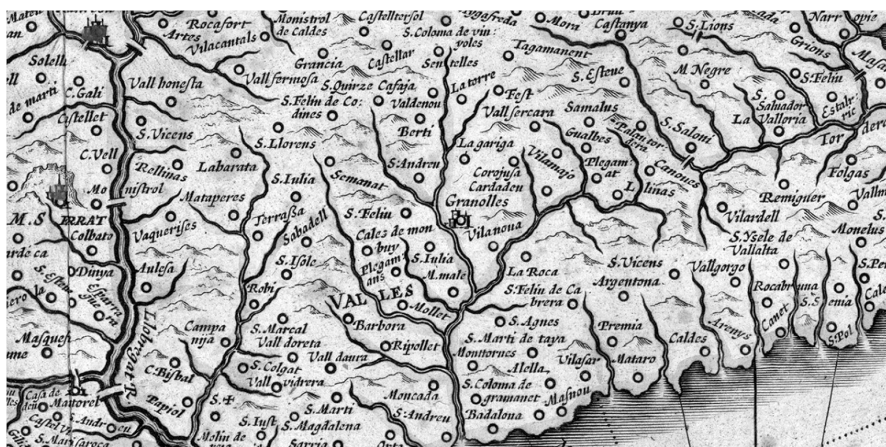

Figura 3. Detall del mapa de Catalunya de Willem Blaeu (1642). Font: Institut Cartogràfic de Catalunya.

³² Mapa *Catalonia* de Guilielmus Blaeu excud. Amsterdam (1642). Institut Cartogràfic de Catalunya.

de 1677.³³ Anys més tard, el cartògraf francès Nicolas de Fer elabora el seu mapa *Principauté de Catalogne divisée en vigueries* (1709) seguint les mateixes informacions de Blaeu.

El que sens dubte és el mapa de la cartografia d'època moderna més complet és el de Josep Aparici (1654-1731), vallesà nascut a Caldes de Montbui i que coneixia bé el territori. Els errors comunament repetits en autors anteriors desapareixen en la seva *Nueva descripción geográfica del Principado de Cataluña*, mapa de 1720.

76

La trajectòria del calderí Aparici és ben singular. Començà la seva carrera com a servidor del rei Carles II. Durant la Guerra de Successió, Aparici va recórrer tot el país recaptant els donatius de les viles a les corts de 1706 de l'arxiduc Carles, tot i que acabaria sent un addicte a la causa borbònica. En l'exercici de les seves tasques recaptatòries, va compilar bona part de la toponímia i informació geogràfica que, en el futur, consignaria en el seu mapa, que publicaria sota la protecció de Felip V, al qual acabaria servint tot jugant un paper fonamental en la implementació del cadastre: el seu treball de geògraf anava de bracet, doncs, amb concrecions fiscals i territorials.³⁴ Al seu treball, el país vallesà és cartografiat dins la històrica sotsvegueria del Vallès, que tenia origen en la mateixa divisió administrativa del segle XIII amb capital primigènia, precisament, a Caldes (que Aparici assenyala al mapa com a «Patria del Autor»). La cartografia i el recull de divisions

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 61-87

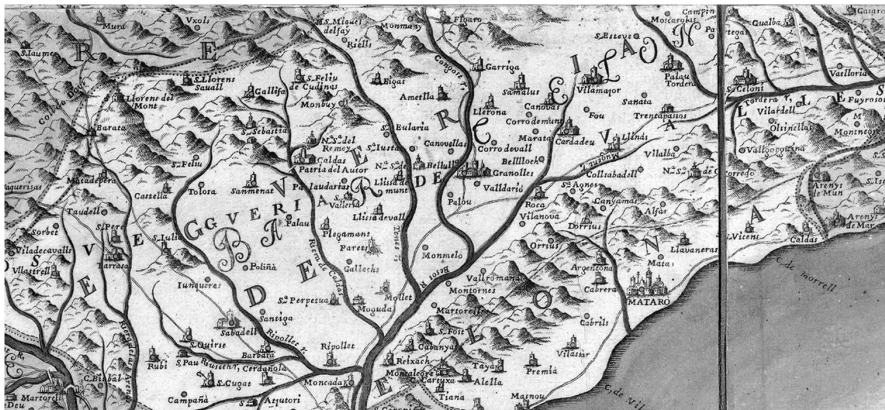

Figura 4. Detall del mapa de Catalunya de Josep Aparici (1769, primera ed. de 1720, *Nueva descripción geográfica del Principado de Cataluña*). Font: Institut Cartogràfic de Catalunya.

³³ Mapa *Cataloniae principatus, nec non Ruscinonensis et Cerretaniae comitatus in eorum vicariatus peraccurate distincti* (1677). Institut Cartogràfic de Catalunya.

³⁴ Vegeu C. WINDLER (1997).

geogràfiques d'Aparici serà de gran utilitat en el futur: tal com assenyala Pau Vila, «Josep Aparici, autor del mapa de Catalunya publicat el 1720, coneixedor del país, dóna la primera divisió comarcal cenyida, amb 30 denominacions geogràficohistòriques».³⁵

Anys després de la mort d'Aparici, es va editar una nova versió del seu mapa. El mapa de 1769 sobreposa dues divisions administratives: la vella de les sotsvegueries, liquidades amb la Nova Planta, i la nova dels corregiments, importada des de la França borbònica pels ministres francesos del nou rei. El Vallès d'Aparici, tan ben conegut per l'autor, és un trencadís de pobles, parròquies i termes (alguns sense parròquia pròpia, com Vallldoriolf, que al mapa d'Aparici apareix amb el topònim «Valldarió»).

Tomás López de Vargas (1730-1802), geògraf madrileny, va seguir pràcticament fil per randa la proposta de topònims i llocs de Josep Aparici en el seu *Mapa del principado de Cataluña* de 1776,³⁶ que s'edità al segle XIX dins l'*Atlas geográfico de España*. Alfou, Sant Pere de Terrassa, Bell-lloch o, fins i tot, Valldoreix (en referència al terme parroquial de Sant Cebrià) són alguns dels termes esmentats a la cartografia històrica del país vallesà ja endinsada en el segle XIX.

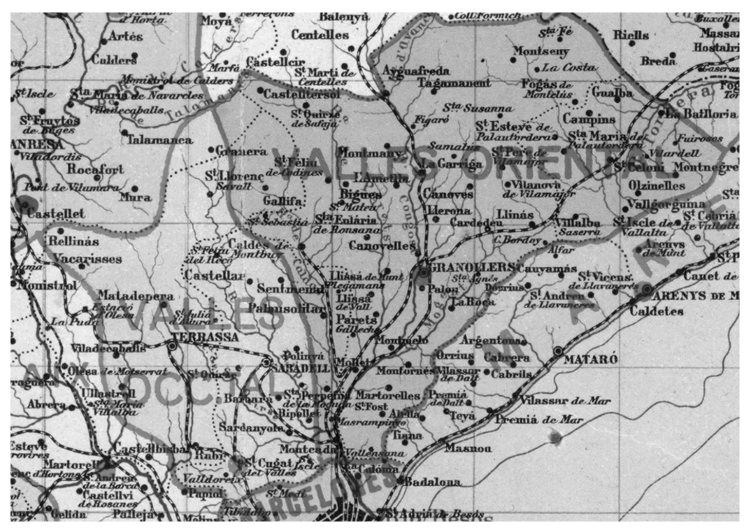

Figura 5. Detall del mapa comarcal de Pau Vila i Vicenç Turell, Catalunya: projecte de divisió comarcal, 1931. Font: Institut Cartogràfic de Catalunya.

³⁵ P. VILA (2005), p. 87.

³⁶ *Mapa del principado de Cataluña: comprende los corregimientos de Barcelona, Cervera, Gerona, Lerida, Manresa, Mataró, Puigcerdá, Talam, Tarragona, Tortosa, Villafranca, Vique y la subdelegación del Valle de Aran por D. Tomás Lopez y Vargas.* Institut Cartogràfic de Catalunya.

Finalment, el mapa de Pau Vila i Vicenç Turell de 1931, titulat *Catalunya: projecte de divisió comarcal*, consigna dades rellevants sobre les entitats locals no municipals del Vallès que, aleshores sí, són referenciades amb una lleugera que les diferencia dels termes municipals: són els pobles agregats de Sant Feliu del Racó (Castellar del Vallès), Gallecs (Mollet i Parets) o Samalús (Cànoves). Tanmateix, llocs com Palou o la Batllòria, definitivament agregats a Granollers i Sant Celoni, respectivament, el 1928, són marcats al mapa com qualsevol altre municipi. En canvi, Sant Pere de Terrassa desapareix de la cartografia, com un barri més de la vila terrassenca.

7. Pobles o entitats no municipals del Vallès d'avui: elements descriptius

Partint, doncs, del marc de treball que hem fixat al llarg de la ponència, és possible oferir una relació d'abast comarcal dels pobles, veïnats, termes i, en definitiva, entitats locals avui no municipals que han format part de la història i la geografia vallesana des del segle IX, quan apareixen les primeres referències documentals, fins al segle XXI, en què es consoliden noves entitats d'origen ben recent. Una primera relació d'aquest treball va ser efectivament publicada el 2014 a l'esmentada carpeta de *Vallesos. Gent, terra i patrimoni*. Com vam assenyalar aleshores, elaborar un estudi exhaustiu de les *entitats i pobles que van ser* representava i representa un risc evident, ja que en molts municipis poden romandre veïnats segregats del nucli o terme principal amb alguns trets que els identifiquen d'una manera especial. Alguns d'aquests veïnats poden no ser recollits aquí. D'altres —especialment antigues parròquies rurals de centre isolat, amb poblament molt dispers, com ara les del vessant vallesà de Collserola— no presenten, lògicament, les característiques de pobles de llarga tradició comunitària —com Llerona, Samalús o, és clar, els pobles avui agregats que esdevingueren municipis al segle XIX. Es presenten, doncs, casuístiques diferents, però que amplien la realitat local vallesana al llarg de la història, propòsit d'aquesta ponència.

Els criteris seguits per a la relació que publiquem a l'annex de la ponència també inclouen la identificació, en la trajectòria pretèrita o present de les entitats, d'un patronatge (que és la immensa majoria de casos, en ser localitats sorgides a l'entorn d'una església dedicada a un sant o a una advocació de la Mare de Déu), d'una festa major o aplec vigent o d'un gentilici socialment reconegut. Aquestes dades esdevenen elements descriptius dels pobles o entitats aquí recollits: d'una manera particular, l'existència d'una festa local i d'un gentilici palesa el grau de fortalesa i conservació de la identitat local. Pel que fa als gentilicis, val a dir que el recull no és metodològicament exacte i aplega aquells casos que s'han localitzat en monografies locals i premsa. En tant que el gentilici és un element que dona informació rellevant del nivell

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
21 (2017), 61-87

de consciència local, cal, com ja s'ha esmentat al començament de la ponència, incorporar instruments d'anàlisi, com poden ser enquestes o qüestionaris dissenyats des d'una perspectiva sociològica, que permetin aprofundir en la vessant identitària de les comunitats locals vallesanes.

El conjunt de llocs esmentats és recollit seguint, a banda del criteri de l'autor, l'anàlisi de la representació dels termes al llarg de la història en la cartografia que ha representat el Vallès (sense incloure, lògicament, els topònims de santuaris que, com la Salut, Bellullà o el Remei, no constitueixen centres de pobles o comunitats locals) i comptant, també, amb la valuosa i sapiencial informació consignada per Antoni Pladevall, Jordi Baulies i altres col·laboradors bons coneixedors de la comarca en el volum dedicat als dos Vallesos de l'extensa *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*.³⁷

Del conjunt de pobles i entitats s'ha elaborat un mapa interactiu que en permet la ubicació geogràfica (especialment útil per a termes poc coneguts, habitualment els de més isolament, antiguitat i discontinuïtat històrica, com és el cas de Vilamilans, a la serra de Galliners, dins del terme municipal de Sant Quirze del Vallès). El mapa és consultable, en obert, a la plana web esmentada al peu de la figura següent. Cadascun dels identificadors blaus permetrà a l'usuari trobar les coordenades del lloc i li facilitarà l'accés.

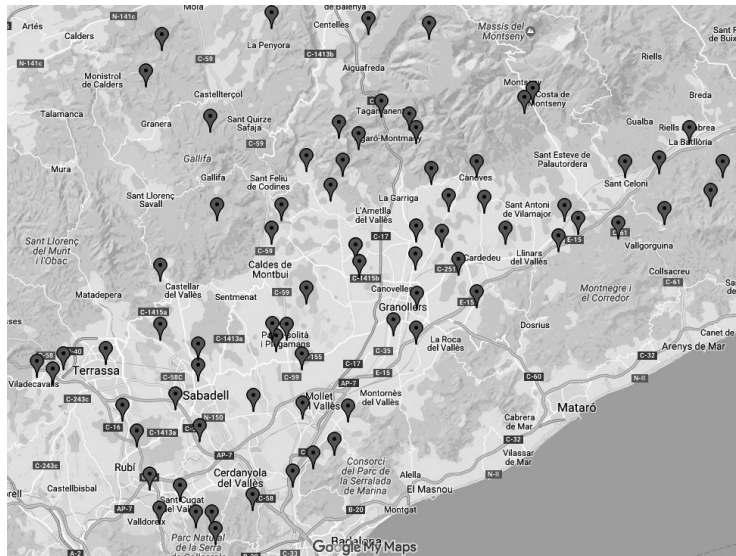

Figura 6. Ubicació dels pobles i altres entitats locals al mapa vallesà. La relació interactiva es pot consultar a <https://cronicahistoria.com/enllacos/mapapobles/>. Elaboració: Diego Sola.

³⁷ Diversos autors (1991).

Finalment, la taula continguda a l'annex, que incorpora les categories d'informació ja assenyalades (gentilici, patró i festa major o aplec vigent), inclou, a més a més, la primera menció documental de cadascuna de les entitats relacionades i les situa en el municipi actual on es localitzen; aquests últims estan ordenats alfabèticament (primer els del Vallès Occidental i a continuació els del Vallès Oriental) i marquen l'ordre de taula de cada terme esmentat.

8. Conclusions

L'any 1965 l'historiador, geògraf i jurista granollerí Jordi Baulies (1930-2013) feia l'observació següent: «La industrialització és un fenomen massiu que ha decantat cap a la manufactura, la transformació i l'aglomeració urbana els pobles vallesans de ponent.»³⁸ Efectivament, una vista d'ocell del Vallès gran dels anys seixanta podia fer veure la gran transformació urbanística de la banda occidental de la comarca, amb les aglomeracions al voltant de Sabadell, Terrassa, Cerdanyola o Sant Cugat. Una comarca en transformació, que deixava enrere el seu ancestral model de poblament en viles i pobles rurals per instal·lar-se en un de nou i aleshores desconegut i inatural: el model de les grans concentracions urbanes plenament inserides en l'entramat metropolità. Aquesta ha estat també la sort –ja ho era, de fet, als anys seixanta del segle passat– de la banda oriental del Vallès. Aquests canvis profunds i irreversibles en la morfologia del territori han condicionat també, en bona mesura, l'oblit –si més no, la pèrdua d'importància i atenció– d'aquelles identitats locals que escapen a la sistemàtica i oficialíssima realitat dels municipis de les ciutats i viles (de les guies al GPS). Els dos nivells de lectura territorial no es contraposen sinó que, en veritat, formen part d'un únic tot, el de la història de la comarca i els seus pobles, viles i ciutats.

Amb la seixantena llarga d'entitats, termes i pobles que es recullen tot seguit d'aquestes línies s'ha pretès no només oferir una proposta d'estudi d'aquestes realitats històriques i geogràfiques, sinó també donar valor a la seva importància en l'esdevenir del Vallès, i a la seva contribució a la història i a la identitat col·lectiva com a vallesans. S'ha volgut ampliar el nostre paisatge compartit, i és una invitació també per conèixer els racons sovint inexplorats del nostre territori, alhora que marca una línia de treball que cal continuar en el futur. Albirant les singularitats locals que aquí es presenten, posant-les en xarxa en oferir una visió d'abast comarcal, es reivindica, també, el valor de la pàtria més petita, aquella contrada de naixement (o d'arrelament): el propi poble. «Ningú no estima el seu poble perquè sigui gran», va escriure Sèneca

³⁸ J. BAULIES (1965), p. 12.

al segle I, «sinó perquè és la seva pàtria»: certament, el gran valor d'aquests pobles no raurà mai en la seva extensió territorial sinó en l'altíssim, preuat i intangible valor simbòlic, patrimoni personal i col·lectiu.

Bibliografia

BAULIES, JORDI (1965): *Granollers*, Barcelona, Editorial Selecta.

BURGUEÑO, JESÚS, i GRAS, MARIA MERCÈ (1992): «La formació del mapa municipal contemporani a Catalunya. El cas de la Segarra» a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 33-34, p. 115-144.

CAMPS i BÓSSER, MANEL (2014): «La Creu Alta, de poble a barri de Sabadell», *Vallesos. Gent, terra i patrimoni*, 6, p. 62-64.

CANYAMERES, FERRAN (1961): *El Vallès (vigor i bellesa)*, Barcelona, Editorial Selecta.

Diversos autors (1991): *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, volum 2: Vallès Occidental, Vallès Oriental i Maresme.

ERAS, JOSEP LLUÍS (16 de març de 2007): «Un informe tira per terra qualsevol model d'organització de la Batllòria», *L'Actualitat del Baix Montseny*, p. 5.

FONT, JOSEP, i LLOBET, OLGA (2013): «El boom de l'ocupació del territori al Vallès Oriental, 1985-2012», *Ponències. Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 17, p. 15-49.

FONT I RIUS, JOSEP M. (1985): «Orígenes del règimen municipal de Catalunya», *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 281-560.

GALLARDO, ANTONI (1938): «Del Mogent al Pla de la Calma. Itinerari I», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 515, p. 77-89.

GALLARDO, ANTONI (1938): «Del Mogent al Pla de la Calma. Itinerari II», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 518-523, p. 149-201.

GORDI, JOSEP (2003): *Gallecs: més de trenta anys de propostes i accions*, Barcelona, Mediterrània.

HAARTSEN, TIALDA; GROOTE, PETER, i HUIGEN, PAULUS P. P. (2000): *Claiming rural identities. Dynamics, Contexts, Policies*, Assen, Van Gorcum & Comp.

MIRET I SANS, JOAQUIM (1910): *Les cases de templers i hospitalers en Catalunya. Aplech de noves y documents històrics*, Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de Caritat.

MONJA, PACO (2014): «Palou: la reserva agrària de Granollers», *Vallesos. Gent, terra i patrimoni*, 6, p. 74-76.

PUIG, LAURA (2014): «Sant Pere de Terrassa: l'esqueix d'un poble orgullós», *Vallesos. Gent, terra i patrimoni*, 6, p. 83-85.

RUIZ GÓMEZ, VICENÇ (2004): «El fons documental de l'Ajuntament de Sant Pere de Terrassa (1800-1904)», *Terme*. Revista del Centre d'Estudis Històrics de Terrassa, 19, p. 33-42.

SUNYOL, MARTÍ (1991): «Formació i evolució de Granollers», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 31, p. 37-46.

VILA, PAU (2005): «Per a una solució del problema comarcal de Catalunya», treball recentment recollit a la reedició de *El problema comarcal de Catalunya*, Barcelona, Societat Catalana de Geografia (IEC), p. 85-122.

VILAGINÉS, JAUME (1988): «El fenomen parroquial en la societat del Vallès Oriental a l'alta edat mitjana» (s. XI i XII)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 9, p. 125-142.

VILAGINÉS, JAUME (1990): «Els templers al Vallès», *Notes*, Revista del Centre d'Estudis Molletans, 4, p. 9-27.

VILAGINÉS, JAUME (2001): *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental: segles X-XII*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

VILAGINÉS, JAUME (2004): «Els orígens de Parets (904). El primer document i els seus protagonistes», *Notes*, Revista del Centre d'Estudis Molletans, 19, p. 49-66.

WINDLER, CHRISTIAN (1997): «Josep Aparici. Entre l'absolutisme i l'autonomia catalana», *L'Avenç*, 217, p. 11-18.

ANNEX: POBLES, VEINATS I ENTITATS LOCALS NO MUNICIPALS AL VALLÈS

Entitat	Municipi actual on se situa	Gentilici en ús	Patró	Festa major o aplec vigent	Primera menció
VALLÈS OCCIDENTAL					
Sant Feliu del Racó	Castellar del Vallès	---	Sant Feliu i Santa Quitèria	4t diumenge d'agost	920
Les Feixes / Sant Iscle de les Feixes	Cerdanyola del Vallès	---	Sant Iscle	3r diumenge de novembre	964
Bellaterra	Cerdanyola del Vallès	bellaterrenc, -a	---	2n cap de setmana de setembre	Entitat moderna
Montcada	Montcada i Reixac	montcadenc, -a	Santa Engràcia	3r cap de setmana de maig	1007
Sant Pere de Reixac / Reixac	Montcada i Reixac	---	Sant Pere	Aplec l'1 de maig	963
Palau del Vallès	Palau-solità i Plegamans	---	Santa Magdalena	---	c. 1150
Plegamans	Palau-solità i Plegamans	---	Sant Genís	FM el darrer cap de setmana d'agost	962
Palau-solità	Palau-solità i Plegamans	palauenc, -a	Santa Maria	FM el darrer cap de setmana d'agost	955
Sant Julià d'Altura	Sabadell	---	Sant Julià màrtir	Aplec el 3r diumenge de maig	1042
Riusec / Sant Pau de Riu-sec	Sabadell	---	Sant Pau	---	995
la Creu Alta (barri) ↓ Jonqueres / Sant Jonqueres	Sabadell	tailarats	v. Sant Vicenç de Jonqueres	Cap de setmana de la segona Pasqua (maig)	Denominació moderna
Vicenç de Jonqueres	Sabadell / Terrassa	---	Sant Vicenç màrtir	Aplec el 3r dissabte de setembre	923
Santiga / Santa Maria Antiga	Santa Perpètua de Mogoda	santiguenc, -a	Santa Maria / Mare de Déu de l'Heura	---	983
Mogoda	Santa Perpètua de Mogoda	---	Sense parròquia	---	990
Campanyà	Sant Cugat del Vallès	---	Santa Maria / Sant Mamet	---	991
Santa Maria de Gausac	Sant Cugat del Vallès	---	Mare de Déu del Bosc / Sant Adjutori	Aplec de la vall de Gausac: v. Sant Medir	986
Sant Medir	Sant Cugat del Vallès	---	Sant Medir	Aplec el 3 de març	1046
Sant Vicenç del Bosc / Cercerol	Sant Cugat del Vallès	---	Sant Vicenç màrtir	Aplec de la vall de Gausac: v. Sant Medir	1096

ANNEX: POBLES, VEÏNATS I ENTITATS LOCALS NO MUNICIPALS AL VALLÈS

Entitat	Municipi actual on se situa	Gentilici en ús	Patró	Festa major o aplec vigent	Primera menció
VALLÈS OCCIDENTAL					
Valldoreix / Aiguallonga	Sant Cugat del Vallès	valldoreixenc, -a	Sant Cebrà	2n cap de setmana de setembre	940
Sant Pere d'Octavià	Sant Cugat del Vallès	---	Sant Pere	---	998
Sant Feliu de Vilamilans	Sant Cugat del Vallès /	---	Sant Feliu	Dilluns de Pasqua	c. 910
Sant Pere dels Torrents	Sant Quirze del Vallès	---	Sant Pere	---	1150
Les Fonts	Sant Quirze del Vallès	---	Mare de Déu del Roser	2n diumenge d'octubre	Entitat moderna
La Valcomdal	Sentmenat / Caldes de Montbui	---	Sense parroquia	---	---
Sant Pere de Terrassa	Terrassa	---	Sant Pere	Darrer cap de setmana de maig	s. V
Cavall Jussà	Viladecavalls	vilacavallenc, -a	Santa Maria	2n cap de setmana de juliol	1096**
Cavall Sobirà	Viladecavalls	vilacavallenc, -a	Santa Maria	2n cap de setmana de juliol	1096**
Santa Maria de Toudell	Viladecavalls	---	Santa Maria	---	986
Sorbet / Sant					
Martí de Sorbet	Viladecavalls	---	Sant Martí de Tours	Aplec l'11 de novembre	1096
Sant Miquel de Toudell	Viladecavalls	---	Sant Miquel Arcàngel	1r diumenge de maig	986
VALLÈS ORIENTAL					
Sant Martí del Congost	Aiguafreda	---	Sant Martí de Tours	Aplec de l'Ascensió (maig)	899*
Baronia de Montbui	l'Armetlla del Vallès / Bigues i Riells / Lliçà d'Amunt / Santa Eulàlia de Ronçana	---	---	---	Entitat s. XIX
Riells del Fai /					
Sant Vicenç de Riells	Bigues i Riells	riellenc, riellenca	Sant Vicenç màrtir	2n cap de setmana d'agost	971
Sant Bartomeu de Mont-ras	Bigues i Riells	---	Sant Bartomeu apòstol	---	1123
Sant Mateu de Montbui	Bigues i Riells	---	Sant Mateu apòstol	---	987

ANNEX: POBLES, VEÏNATS I ENTITATS LOCALS NO MUNICIPALS AL VALLÈS

Entitat	Municipi actual on se situa	Gentilici en ús	Patró	Festa major o aplec vigent	Primera menció
VALLÈS ORIENTAL					
Bigues / Sant Pere de Bigues	Bigues i Riells	biguetà, biguetana	Sant Pere	Darrer cap de setmana de juny	1156*
Carerac	Caldes de Montbui	---	Sense parroquia pròpia	---	993
Sant Sebastià de Montmajor	Caldes de Montbui	montmajorenc, -a	Sant Sebastià	Aplec el 20 de gener	1065
Cànoves / Sant Muç de Cànoves	Cànoves i Samalús	canoví, canovina	Sant Muç	1r cap de setmana de juny	1077
Samalús / Sant Andreu de Samalús	Cànoves i Samalús	samalusenc, -a	Sant Andreu apòstol	Darrer cap de setmana d'agost	1002
Moinells	Cardedeu	---	Sense parroquia	---	941
Marfà / Sant Pere de Marfà	Castellcir	---	Sant Pere	---	939
Santa Coloma Sasserra	Castellcir	---	Santa Coloma	Aplec el 3r diumenge de juliol	939
Sant Julià d'Úixols	Castellterçol	---	Sant Julià màrtir	---	961
Castellet	Castellterçol	---	Sant Llogari	---	939
Sant Cristòfol de Montnegues	Figueró i Montmany	---	Sant Cristòfol	Ocasionalment, aplec el 10 de juliol	1021
Sant Pau de Montmany	Figueró i Montmany	montmanyenc, -a	Sant Pau	Aplec a Puiggraciós, el 25 de març	966
Vallcàquera	Figueró i Montmany	---	Sant Pere	---	966
Mosqueroles	Fogars de Montclús	mosquerolenc, -a	Sant Martí i la Mare de Déu del Roser	11 de novembre	978
Corró d'Amunt / Corró Sobirà	Les Franqueses del Vallès	---	Sant Mamet	1r cap de setmana d'agost	1008
Corró d'Avall / Corró Jussà	Les Franqueses del Vallès	---	Santa Eulàlia	3r cap de setmana de setembre	984
Llerona	Les Franqueses del Vallès	lironí, lironina	Santa Maria	2n cap de setmana de setembre	990
Marata	Les Franqueses del Vallès	maratenc, -a	Santa Coloma màrtir	3r cap de setmana de juliol	895

ANNEX: POBLES, VEÏNATS I ENTITATS LOCALS NO MUNICIPALS AL VALLÈS

Entitat	Municipi actual on se situa	Gentilici en ús	Patró	Festa major o aplec vigent	Primera menció
VALLÈS ORIENTAL					
Palou	Granollers	palouenc, -a	Sant Julià màrtir	---	924
Palauadàries	Lliçà d'Amunt	---	Sant Esteve protomàrtir	Aplec el 4t diumenge de setembre	904
Santa Justa d'Olivet	Lliçà d'Amunt / Canovelles	---	Santes Justa i Rufina	---	1072
Collsabadell / Sant Sadurní de Collsabadell	Llinars del Vallès	---	Sant Sadurní	1r cap de setmana d'agost	998
Sant Joan Sanata / la Nata	Llinars del Vallès	---	Sant Joan Baptista	Darrer cap de setmana d'agost	1003
Martorelles (antic municipi)	Martorelles / Santa Maria de Martorelles	martorellenc, -a	Santa Maria	---	Entitat s. XIX
Gallecs / Santa Maria de Gallecs	Mollet del Vallès / Parets del Vallès / Palau-solità Plegamans / Santa Perpètua de Mogoda	---	Santa Maria	3r cap de setmana de juliol	904
Santa Agnès de Malanyanes	La Roca del Vallès	malanyenc, -a	Santa Agnès	4t cap de setmana d'agost	932
Validoriol / Validarió	La Roca del Vallès		Sense parroquia pròpia	1r diumenge de maig	900
La Torreta (dins l'antic Validarió)	La Roca del Vallès	---	Santa Maria del Jaire	3r cap de setmana de juliol	Entitat moderna
Bell-lloc	La Roca del Vallès	---	Sant Pere i Sant Pau	---	1073
Sant Cristòfol de Pallars / de les Tempestes	Santa Eulàlia de Ronçana	---	Sant Cristòfol	---	1188
Sant Julià d'Alfou	Sant Antoni de Vilamajor	---	Sant Julià màrtir	Darrer cap de setmana de juliol	941
Pertegàs	Sant Celoni	---	Sant Martí i Sant Erasme	---	984
La Batllòria	Sant Celoni	batllorienc, -a	Mare de Déu de l'Esperança	Darrer cap de setmana d'agost	1452
Montnegre / Sant Martí de Montnegre / Baronia de Sant Celoni	Sant Celoni	montnegrenc, -a	Sant Martí de Tours	3r diumenge de novembre	1022

ANNEX: POBLES, VEÏNATS I ENTITATS LOCALS NO MUNICIPALS AL VALLÈS

Entitat	Municipi actual on se situa	Gentilici en ús	Patró	Festa major o aplec vigent	Primera menció
VALLÈS ORIENTAL					
Olzinelles	Sant Celoni	---	Sant Esteve	1r dissabte d'agost	978
Viardell	Sant Celoni	---	Sant Llorenç	---	1041
Fuirosos	Sant Celoni	fuirosenc, -a	Sant Cebrià	---	1020
Sant Cebrià de Cabanyes	St. Fost de Campsentelles	cabanyenc, -a	Sant Cebrià	Aplec el 3r diumenge de setembre	1001
Sta. Susanna de Vilamajor	Sant Pere de Vilamajor	---	Santa Susanna	Aplec l'11 d'agost	1190
Berfí	Sant Quirze Safaja	---	Sant Pere	Darrer diumenge de juny	1031
La Móra	Tagamanent	---	Sant Cebrià	Tercer diumenge de setembre	898
Santa Eugènia del Congost (cap de municipi)	Tagamanent	---	Santa Eugènia	Festa Major de Tagamanent	1038
Santa Eulàlia de Tapioles	Vallgorguina	---	Santa Eulàlia	---	1199
Trentapasses (cap de municipi)	Vilalba Sasserra	---	Santa Maria	Festa Major de Vilalba	1199

(*) Any de consagració de l'església parroquial.

(**) Correspon també a l'any de consagració de l'església de Sant Martí de Sorbet.

Font: elaboració pròpia.